

De Tachtigjarige Oorlog

De Tachtigjarige Oorlog is de opstand en strijd in de Nederlanden welke duurde van 1568-1648, met een Twaalfjarig Bestand in de jaren 1609-1621.

De oorlog begon als opstand in een van de rijkste gebieden van Europa, de Habsburgse Nederlanden, tegen het machtigste rijk in Europa, het Spaanse Rijk onder koning Filips II. Eerst trokken de uit Zeventien Provinciën bestaande Lage Landen gezamenlijk op, om een combinatie van religieuze, bestuursrechtelijke en fiscale redenen.

De Reformatie leidde in de Noordelijke Nederlanden, zoals in veel andere gebieden van Europa, tot veel bloedvergieten, zowel door terechtstellingen van vermeende ketters, als ten gevolge van godsdienstoorlogen. De Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) was deels een conflict tussen katholieken en protestanten (in Nederland vooral calvinisten), die leidde tot een overwegend protestantse Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden en de uniform katholieke Spaanse Nederlanden.

Karel V was heer der Nederlanden, koning van Spanje, keizer van Duitsland en heerser over grote gebieden van Amerika. Zijn doel was één rijk, één bestuur en één godsdienst (katholiek). In 1550 vaardigde Karel V in de Nederlanden het Bloedplakkaat uit. Hiermee werd het drukken, schrijven, verspreiden en bezitten van ketterse boeken en afbeeldingen, het bijwonen van ketterse bijeenkomsten, het prediken van een tegendraadse religie en het huisvesten van ketters, met de doodstraf en inbeslagname van alle goederen bestraft. De vervolgingen van de Protestanten begonnen. In 1555 droeg Karel de regering van de Nederlanden over aan zijn zoon Filips II.

De lagere adel verbond zich in 1565 in het Eedverbond der Edelen. Deze edelen boden in 1566 op 5 april de landvoogdes Margaretha van Parma een smeekschrift aan tot verzachting van de vervolgingen. Bij die gelegenheid ontstond de naam Geuzen. Gedurende de tijd die nodig was om met Filips in Spanje te communiceren over het smeekschrift, schortte Margaretha van Parma de vervolgingen op. Naar aanleiding hiervan keerden gevluchte protestanten terug. Vanaf 10 augustus tot oktober 1566 vond de Beeldenstorm plaats, waarbij protestanten uit woede over de vervolgingen de katholieke kerken binnendrongen en de beelden en afbeeldingen van rooms-katholieke heiligen vernietigden. De schutterijen

in veel steden weigerden op de eigen burgers te schieten, wat zorgde voor een machtsprobleem voor de stadsbesturen, waarna Margaretha op 23 augustus de calvinistische erediensten weer toestond mits het Eedverbond der Edelen zichzelf zou opheffen. De rust keerde in Vlaanderen en Antwerpen.

Amsterdam, Antwerpen, 's-Hertogenbosch en Maastricht werden echter door opstandelingen bezet. Filips II besloot dat de harde lijn gevolgd moest worden en op 29 november 1566 stelde hij de

hertog van Alva aan als landvoogd van de Nederlanden om de opstand te beteugelen. De bijnaam van Alva was de ijzeren hertog. Toen Alva in augustus 1567 in Brussel aankwam, met tienduizend vreemde troepen laaide de opstand in de Vlaamse en Brabantse steden weer op. Alva voerde drie opdrachten van Filips uit, de opstandelingen straffen, ervoor zorgen dat alleen het katholieke geloof in de Nederlanden beleden zou worden en centralisatie van het bestuur invoeren. Hij nodigde de edelen van de opstandige gebieden uit voor een gesprek. Zij die kwamen werden gevangen genomen. Op 1 juni werden de eerste achttien edelen onthoofd op de Grote Markt van Brussel. Dit leidde tot grote onrust onder de bevolking. Onder zijn dreiging werden door de provinciale staten nieuwe

belastingen ingevoerd, de Honderdste Penning, de Twintigste Penning en de Tiende Penning, die veel weerstand opwekte.

In 1568 probeerde Willem van Oranje Alva te verdrijven uit Brussel. Het ging hier om een opstand tegen Alva en niet tegen de koning. Het vers uit het *Wilhelmus*, dat omstreeks deze tijd geschreven werd, herinnert hieraan: De koning van Hispanje heb ik altijd geëerd. Er was weinig steun voor Oranje. Geen enkele stad sloot zich aan bij de opstand. Bij gebrek aan een eigen marine zag Willem in de Geuzen een nieuwe

Willems van Oranje mogelijkheid de troepen van Alva te verslaan en verleende Hertog van Alva hun het recht zijn oranje-wit-blauwe vlag te voeren en voorzag ze van een kaperbrief. Kaperij was in die tijd een aanvulling van de maritieme macht van veel vorsten.

In 1571 plunderden de geuzen Monnickendam, Schellingwoude en omgeving. Op 1 april 1572 volgde de inname van Den Briel, door de watergeuzen onder aanvoering van Lumey en Bloys van Treslong (Op 1 april verloor Alva Den Briel). Eind mei 1572 volgden Valenciën en Bergen in Henegouwen. Een maand later, juni 1572, sloot Enkhuizen zich aan bij de opstandelingen. Later volgden de meeste steden in Holland en Zeeland. Middelburg, Goes en Amsterdam bleven trouw aan Alva. Diens zoon, Don Frederik zette een tegenoffensief in. Mechelen en Zutphen werden met harde hand heroverd. Dit ging gepaard met zware mishandelingen, martelingen, verkrachtingen, grootschalige moord en brandstichting. Een dieptepunt was het bloedbad van Naarden. Slechts zestig burgers zouden de slachtpartij hebben overleefd. Alva en Don Frederik richtten zich vervolgens op de belegering van Haarlem, terwijl Willem van Oranje en de Watergeuzen Amsterdam blokkeerden in een poging om de Haarlemse belegering te breken. Er werd gevochten in Diemen, op de Zuiderzee en het Haarlemmermeer en bij Muiden.

In een vergadering van de Staten van Holland werd bevestigd dat Willem van Oranje stadhouder van de koning was. De opstand was nog steeds alleen gericht tegen Alva en niet tegen het Spaanse gezag. Willem van den Bergh, een zwager van Willem van Oranje, veroverde grote delen van Gelderland en het graafschap Zutphen en Overijssel, waaronder Doesburg, Bredevoort, Doetinchem, Zutphen, Harderwijk, Zwolle en Kampen. Ook Friesland schaarde zich achter Oranje. Later dat jaar volgde de inname van de steden Mechelen, Dendermonde en Leuven. Om Alkmaar weer onder Spaans gezag te krijgen sloegen de Spanjaarden het beleg rond de stad op. Het beleg duurde van 21 augustus tot 8 oktober 1573 en eindigde in een ontzet: het Spaanse leger moest het beleg opgeven nadat Willem van Oranje opdracht had gegeven om de dijken rond Alkmaar door te steken. Vervolgens probeerde Alva eind oktober 1573 Leiden met een belegering te dwingen weer onder het gezag van de Spanjaarden te komen.

Na de zes jaar durende harde lijn van Alva, was de opstand alleen maar verergerd. In 1573 werd Alva dan ook teruggehaald naar Spanje. Hij werd opgevolgd door de gematigder Requesens.

Op 14 april 1574 vond op de Mookerheide een slag plaats tussen het leger van Lodewijk van Nassau en het Spaanse leger. De slag werd verloren en Lodewijk van Nassau en zijn broer Hendrik van Nassau sneuvelden. De Spanjaarden hervatten het beleg van Leiden. De Leidenaren gaven zich niet over, waarna opnieuw besloten werd de dijken door te steken. Na twee maanden, op 3 oktober 1574 stond het water rondom Leiden zo hoog dat de Spanjaarden hun beleg moesten opgeven. De Geuzen werden op platte schuiten over het ondergelopen land als overwinnaars binnengehaald, daarbij haring en wittebrood uitdelend aan de uitgehongerde bevolking. Tot op de dag van vandaag wordt het ontzet zowel in Alkmaar als in Leiden jaarlijks gevierd. In Leiden werd op initiatief van Willem van Oranje

kort daarna, op 8 februari 1575, de universiteit gesticht, die overigens wel was opgedragen aan Filips II. Deze was immers nog steeds staatshoofd.

De Spaanse bevelhebber Don Requesens probeerde een vredesverdrag te sluiten. Om de opinie gunstig te stemmen, schafte hij de Tiende Penning af. Op 3 mei 1575 vonden in Breda onderhandelingen plaats. De onderhandelingen liepen stuk. De Spanjaarden eisten dat de protestanten het land zouden verlaten en de opstandelingen eisten dat alle bisschoppen zouden vertrekken.

Op 1 maart 1576 overleed de landvoogd en doordat Spanje bankroet ging werd er geen soldij uitbetaald. Hierdoor trokken op 4 november Spaanse troepen moordend en plunderend Antwerpen binnen. Achtduizend Antwerpenaren vonden de dood en duizenden gebouwen gingen in vlammen op. Verontwaardigt over deze gruweldaad braken in de Nederlandse steden in grote omvang opstanden uit. De Nederlanders leken zich weer verenigd te hebben in hun verzet. Op 9 november werden de Spanjaarden verdreven uit Gent. In 1577 maakten opstandelingen zich meester van de steden Antwerpen, Brussel, Breda, Eindhoven, Groningen, Goes, Haarlem, Maastricht, Steenbergen, Utrecht en Valenciën.

Willem van Oranje liet zich op 24 september 1577 triomfantelijk binnenhalen in Brussel. Dit was een vrij revolutionaire daad, maar het volk steunde hem en bood hem zelfs de titel 'Ruwaard van Brabant' aan. Don Juan schreef aan Filips II dat Oranje feitelijk de macht had in de Nederlanden. Willem van Oranje werd op 15 juni 1580 vogelvrij verklaard. Op 10 juli 1584 werd hij vermoord door Balthasar Gerards. Zijn rol werd overgenomen door zijn tweede zoon Maurits met de steun van Johan van Oldenbarnevelt.

Aan Frankrijk en Engeland werd om hulp gevraagd maar dat mislukte. Maurits en Van Oldenbarnevelt besloten na de mislukkingen met de Franse en Engelse hulp geen pogingen meer te ondernemen om een soevereine vorst voor de Nederlanden te vinden. De verovering van Breda in 1590 door troepen via een turfschip de stad binnen te smokkelen was ook een moreel succes. De Republiek was omsingeld met steden in het oosten, noorden en zuiden die in Spaanse handen waren. Daarom zag iedere provincie graag de

Maurits van Oranje

steden veroverd worden in of dichtbij zijn provincie. Eerst werden de steden in Gelderland en Overijssel veroverd, omdat die een grote dreiging voor het hart van de Republiek vormden. Daarna pakte men in het noorden en in het zuiden door. Hierna volgde een reeks militaire successen. In 1591 begon Maurits een veldtocht in het oosten van het land. Hij veroverde Zutphen, Deventer, Delfzijl, Hulst en Nijmegen. In 1592 werden Steenwijk en Coevorden heroverd. In het katholieke Zuiden volgde daarop een periode met niet minder dan 40 munitierijen.

Omdat Filips II zijn einde voelde naderen, liet hij zijn dochter Isabella trouwen met haar neef Albrecht van Oostenrijk om samen over de Nederlanden te regeren. In 1598 probeerde Spanje om de gewesten te verenigen, maar de Noordelijken kwamen niet opdagen bij de Statenvergadering in Brussel. Datzelfde jaar overleed Filips II en werd in het Zuid-Europese deel van zijn rijk opgevolgd door zijn niet al te bekwame zoon Filips III. Maurits nam in 1593 het Brabantse Geertruidenberg in, in 1594 sloot het hele gewest Groningen aan. In 1597 vond Maurits' veldtocht plaats. In het oosten werden Rijnberk, Meurs, Grol (nu Groenlo), Bredevoort, Enschede, Ootmarsum, Oldenzaal en Lingen ingenomen. De Slag bij Nieuwpoort in 1600 werd ook gewonnen door Maurits, echter zonder dat hij de stad kon innemen. Op zee had de Republiek weinig te vrezen van Spanje. Op 25 april 1607 vernielden Nederlandse oorlogsschepen onder leiding van Jacob van Heemskerck een Spaanse vloot, nog gedeeltelijk in aanbouw in de haven van Cádiz. Dit was de Zeeslag bij Gibraltar.

De ontstane patstelling leidde tot vredesbesprekingen in Den Haag. Op 9 april 1609 werd in Antwerpen besloten tot een bestand, dat uiteindelijk twaalf jaar zou duren.

In 1621 overleed de landvoogd Albrecht van Oostenrijk. De Zuidelijke Nederlanden kwamen weer onder Spaans bestuur. Isabella, zijn vrouw, bleef wel landvoogdes, maar de strijd

tussen de Spaanse troepen en de Republiek laaide weer op. In 1628 veroverde de kaper Piet Hein in de Baai van Matanzas in naam van de Republiek een Spaanse Zilvervloot. Plotseling was er geld in overvloed. Hierna kwam steeds meer gebied in handen van de Republiek. In 1632 begon Frederik Hendrik zijn Veldtocht langs de Maas, waarin hij vrijwel probleemloos Roermond en Venlo in kon nemen. Maastricht werd na een belegering in datzelfde jaar ingenomen. Landvoogdes Isabella probeerde in 1633 op eigen gezag (zonder de koning in Madrid te raadplegen) vrede te sluiten met de Republiek. De onderhandelingen liepen echter op niets uit. Datzelfde jaar overleed Isabella. Op 8 februari 1635 ondernamen kardinaal Richelieu namens Frankrijk en Frederik Hendrik namens de Republiek vredesonderhandelingen. Door misdragingen van beide legers mislukte dit. In 1636 vonden opnieuw vredesonderhandelingen plaats, weer zonder resultaat. In 1641 was er een nieuwe poging tot vredesonderhandelingen tussen de strijdende partijen. Afsproken werd dat in Münster en Osnabrück onderhandeld zou worden. Via Frankrijk ontving ook de Republiek een uitnodiging. De Republiek deed als volwaardige staat aan de onderhandelingen mee. In januari 1646 kwamen acht vertegenwoordigers van de Staten aan in Münster om te onderhandelen met de Spanjaarden over vrede. De Spaanse onderhandelaars hadden uitgebreide volmachten meegekregen van koning Filips IV. De Republiek en Spanje werden het snel eens: de tekst van het Twaalfjarig bestand werd als uitgangspunt genomen en de Republiek werd door Spanje als soevereine staat erkend. Frankrijk gooide echter roet in het eten door steeds met nieuwe eisen te komen. De Staten besloten hierop buiten Frankrijk om vrede te sluiten met Spanje. Op 15 mei 1648 werd de vrede definitief getekend. Dit staat bekend als de vrede van Münster.

Vermelding van de tachtigjarige oorlog in J.A. van der Aa en P. Cheeuwen.

In de beschrijving van Beverwijk door J.A. van der Aa komen ook de gevolgen van de tachtigjarige oorlog in Beverwijk aan de orde. Hij schrijft o.a.:

In het jaar 1572 werd de kerk mede door de Spanjaarden in de asch gelegd; doch kort daarna is het zuider- en middelpand weder opgebouwd, maar het noorderpand werd eerst in het jaar 1644 hersteld. Thans is het een groot en ruim gebouw.

Gedurende het beleg van Haarlem en Alkmaar, in de jaren 1572 en 1575 werd deze plaats door de Spanjaarden bijna geheel verwoest, zoo dat slechts twaalf huizen verschoond bleven. In October 1576 werd zij echter door de Spanjaarden ontruimd. De Beverwijkers, bevreesd, dat het volk van Sonoy, die in Noord-Holland bevel voerde, deze ontruiming vernemende, hun voorts mogt komen berooven van hetgene de Spanjaarden hun nog gelaten hadden, verwittigden, zonder verwijl, den Overste Sonoy van het vertrek der vijanden, met bede om bescherming, opdat hun geen onheil mogt overkomen van de Spaansche soldaten, die Haarlem nog inhielden; waarop Sonoy den Beverwijkeren een gedeelte van zijn volk toeschikte, met dringend verbod, van iemand der ingezetenen en huislieden eenig nadeel toe te brengen.

Diederik Sonoy was een geuzenleider. Als edelman diende Diederik Sonoy onder de Habsburgse landheren Karel V en Filips II. In 1566 was hij een van de ondertekenaars van het Smeekschrift der Edelen aan de landvoogdes Margaretha van Parma. In april 1568 had Willem van Oranje zich in betrekking gesteld met de Watergeuzen en aan Sonoy en anderen commissie verstrekt. In 1572 werd Sonoy stadhouder van onder meer Enkhuizen^[1] en nog datzelfde jaar benoemde Willem van Oranje hem tot gouverneur van het Noorderkwartier (1572-1588). Een jaar later zetten de geuzen onder leiding van Sonoy de omgeving van Alkmaar onder water waardoor het Spaanse beleg van Alkmaar mislukte. Kort daarna verloren de Spanjaarden ook nog eens de Slag op de Zuiderzee.

Ook in de beschrijving van Beverwijk door Pieter Cheeuwen, secretaris van Beverwijk van 1642 tot 1649 wordt gerefereerd aan de Tachtigjarige oorlog:

Die alle verdestrueert sijn langen tijt daarna te weeten in de troublen van 't jaer 1572 sijn de Inwoonders weerom veele verlopen ende stede en kercke door de soldaten geheel verbrant ende geraseert, ende na der seluer vertreck weerom cijerlijk opgemaectt ende herstelt geworden. Ende heeft een groote koorkercke die inde troublen van Duc d'Alba als vooren verhaelt is afgebrant, maar na het vertreck der Spagnaarden uijt dese landen, weerom ten deelen op gebout is geworden,